

HORVÁTORSZÁG ÉS SZLAVÓNIA A JAGELLÓ-KORBAN¹

Magyarország Nagy Lajos király korában 1342–1382 című térkép, részlet (Lábián Borbála gyűjteményéből)

VARGA SZABOLCS

Horvátország és Szlavónia a Magyar Királyság gazdag és stratégiaiailag fontos területei voltak a középkorban. Különböző módon tartoztak az országhoz, illetve Szent István koronájához, ám ez a mindennapokban keveset számított. Ugyanúgy részesültek az Itália és Buda között húzódó nemzetközi út áldásaiból, és egyformán hatással volt rájuk a Mediterráneumban, illetve a Balkán-félszigeten lezajló bármilyen jelentősebb politikai változás. Így természetesen az Oszmán Birodalom mind hangsúlyosabb katonai jelenléte a 15. század első felében, Szendrő 1459-ben történő esete, majd Bosznia 1463. évi okkupációja,

ugyanis ekkortól végleg beköszöntött a folyamatos háborús állapot a térségben.

A magyar történelemtankönyvek leegyszerűsített mondatai elfedik azt a ténytet, hogy az oszmán hódítás nem egy időben és nem ugyanúgy érte az országot egészét. A balkáni „pufferállamok” felmorzsolása után a Duna és a Száva képezte a határt, és különösen a Temesköz, a Szerémség, valamint a külön természetes keleti határral nem bíró Horvátország népei szenvedtek sokat az állandó hadjáratoktól. Az ország belső területein azonban többnyire béke honolt, éppen ezért is volt megdöbbentő például Erdély 1466. évi és Várad környékének 1474. évi feldúlása. Horvátországban mindez sajnos már mindennaposnak számított ezekben az években, a

boszniai oszmán katonai parancsnokok ugyanis egyre-másra portyáztak Dalmácia, illetve Krajna és Karintia irányába. A Habsburg területek ellen irányuló akciók során – melyek Hunyadi (I.) Mátyás király hallgatólagos tudtával és beleegyezésével történetek – a Száva révén addig védettebb Szlavónia is megismerte az oszmán seregek brutalitását. Bár II. Bajezid szultán és a magyar király több évnyi háborúskodás után 1483-ban öt esztendőre békét kötöttek, melyet 1488-ban meghosszabbítottak, mindez nem sokat ért a boszniai fronton.² Az állandó bizonytalanság és kiszolgáltatottság érzése komoly és mélyreható változásokat indított el a horvát nemesség soraiban, és komoly reformokhoz vezetett Szlavóniában.

A magyar királyság Mátyás király korában, térképrészlet
(Magyar Művelődéstörténet II. kötetéből, szerk: Domanovszky Sándor)

Ma már nem magától értetődő, hogy Horvátország és Szlavónia egykoron nagyon sok mindenben különbözött egymástól. Előbbi Árpád-házi (I.) Kálman 1102. évi tengerfehérvári horvát királlyá koronázása óta a perszonálunió nál jóval szorosabb viszonyba kerülő társországa lett a Magyar Királyságnak. Saját koronázási ékszerek és ceremónia híján a magyar Szent Korona és a magyar koronázás lett a horvát államiság egyik legfőbb jelképe és aktuusa. A horvát előkelők méltóságukból kifolyólag tagjai voltak a magyar királyi tanácsnak, és a királyi kegy révén bármilyen tisztséget elnyerhettek a Magyar Királyságon belül, azaz a korabeli jogi gondolkodás szerint ők is a magyar nemzet (*natio hungarica*) tagjainak számítottak.³ Az uralkodó általában közülük nevezte ki a királyság katonai és polgári irányítását vezető horvát-dalmát bánt. A horvátok a belügyeiket meglehetősen szabadon intézhették, bár ennek sajátosságairól keveset tudunk. Arra van adatunk, hogy időről-időre összejöttek valahol, hogy az őket érintő dolgokat megvitassák, ezeket a gyűléseket nevezzük ma szabornak (*sabor*). Ám például a magyar országgyűléseken a középkor nagy részében még követek útján sem vettek részt, és úgy tűnik, hogy az őket is érintő királyválasztásokba lett volna beleszólásuk. Egészen 1463-ig nem tudunk horvát nemesek részvételéről a magyar diétán, és ekkor is minden bizonnyal a boszniai katonai helyzet, valamint a magyar

korona kérdése állt a meghívás hátterében.⁴ Adózás és katonaszerzés terén szintén a magyarországi gyakorlat érvényesült, legfeljebb a háborúk okozta elszegényedés miatt a kivetett adók felét kellett befizetniük, de összességében a Horvát Királyság szinte észrevétlenül „belesimult” az ország egészébe.⁵ A Magyar Királyságtól való különállás tudata azonban a középkor folyamán mindvégig fennmaradt, és ez a gondolat a 15. század végén, a Mátyás király halála után eszkalálódó háborús időkben ismét felerősödött.

Szlavónia mint valamiféle földrajzi egység alapján kifejlődő jogi entitás a Magyar Királyságon belül jött létre a középkor folyamán. Az eredete források híján bizonytalan, de mivel nem mint külön *regnum* kapcsolódott a királysághoz, és az uralkodók intitulációjában sem szerepelt, így a *regnum Sclavoniae*, azaz Szlavónország csak Árpád-házi Szent (I.) László hadjárata után születhetett meg, és kezdetei a hercegi dukátus (*ducatus*) intézményében gyökereznek. Berendezésében és jellegében leginkább Erdélyhez hasonlított, így nem véletlen, hogy a középkor folyamán a törvénykezések leggyakrabban egyszerre említették a két tartományt. Utóbbi élén az erdélyi vajda állt a király által kinevezett előljáróként, míg az előbbit a szlavón bán irányította. Amíg azonban horvát-dalmát bánokat az uralkodó igyekezett a helyi arisztokrácia soraiból választani, addig a vajda – lásd Szapolyai János esetét – és a

szlavón bán kapcsán ez korántsem volt magától értetődő. Ezzel együtt a szlavón bán komoly territoriális hatalommal bírt, és befolyása sokszor messze túlnyúlt a Szlavónia alatt értendő Zágráb, Körös (illetve később Varasd és Verőce) vármegyéken. Őt illette meg a nyestbőr adó, és nagybíróként általános gyűléseket (*generaliscongregatio*) is tarthatott.⁶ Az még kérdés, hogy a nádori joghatóság kiterjedt volna ezekre a területekre, de a források alapján úgy tűnik, hogy alapvetően nem, és a csekély számú kivétel csak erősíti ezt a szabályt.⁷ A horvát gyakorlathoz képest fontos különbség, hogy a szlavón nemesség viszont rendszeresen küldött követeket a magyar országgyűlésekre, így mindvégig részesei voltak az ország legfontosabb eseményeinek, szoros kapcsolatban álltak más vármegyék nemességével, és innen kölcsönözték a tartományi gyűléseken meghonosított mintáikat is. Mindezek révén a 15. század folyamán lassan eljutottak egy együttes privilégiumrendszerhez, amely révén immár mint *communitas* léphettek fel érdekeik védelmében. Ennek java Jagelló (II.) Ulászló uralmára esett, ugyanis 1492-ben a magyar országgyűlésen kodifikálták az úgynevezett szlavón cikkelyeket, 1496-ban címert, 1497-ben pedig közös pecsétet kaptak az uralkodótól.⁸ Mindez azonban szintén összefüggött az oszmán hódítás és pusztítás nyomán kialakult helyzettel – ahogy arról alább lesz még szó.

Horvátország és Szlavónia elsőként katonai irányítás terén kapcsolódtak össze szorosabban. Mátyás 1464-ben Szapolyai Imrét tette a Szlavóniából, Horvátországból és meghódított Boszniából álló terület élére, majd 1465-ben a következő reform részeként Vitovec János Szlavónia és Horvátország kapitányaként (*regnum Sclavonie et Croatie capitaneus*) – mely tisztség korábban ismeretlen volt – szervezett hadjáratot Boszniában.⁹ A következő években újabb változások történtek, melynek legmaradandóbb eredménye, hogy 1476-ban összeolvadt az addig különálló horvát-dalmát, illetve a szlavón báni tisztség. A következő évtizedekben továbbra is két személy viselte egyszerre ezt a pozíciót, ám innentől a két tartomány a legfelső szinten végleg

összekapcsolódott. A két tartomány nemességének viszonya korántsem volt zökkenőmentes, a szlavóniaiak ugyanis nem akartak hadba vonulni a horvát végeken, és inkább a maradék Bosznia ellátása, valamint védelme lett a fő feladatuk. Ők élmezőnyként a hajciá katonaságot, lovasságot küldtek a vár védelmére, és a Szlavóniában beszedett hadiadót is nagyrészt itt használták fel.¹⁰ A tartomány támogatásának köszönhetően egy külön kis magyar végvári világ alakult ki a boszniai végeken, amely korántsem tetszett az alig néhány hegylánccal odébb hadakozó horvát nemességnek. Mai szemmel szinte érthetetlen a dalmát származású Beriszló Péter veszprémi püspök és horvát-szlavón bán többnyire Bihácson berendezett udvara, ahol horvátok és szlavónok mellett rengeteg magyar familiáris vette körül, és ahol tanúi lehetünk Szabatkai Mihály révén a magyar vitézi ethosz megszületésének.¹¹ Azt, hogy a magyar nyelvű irodalmat nem csupán a Cantio Petri Beriszló jelentette, bizonyítja a bán egyik familiárisának, Sándorfalvi Török Mihálynak egy Kanizsai Lászlóhoz 1521. november 25-én írt levele, melyben amiatt panaszkodott Karlovics János bánra, mert mindent megtesz azért, hogy a magyar nyelv ne terjedjen el a horvát területeken.¹² E kis kitérő is jelzi, hogy a közös báni irányítás dacára a két tartomány esetében továbbra sem beszélhetünk különösebb egységről.

Mátyás király 1490-ben bekövetkezett halála kimozdította Szlavóniát és Horvátországot az addigi állapotából. A magyar országnagyok ugyanis 1490. június 17-én Corvin Jánosnak ígérték a bosnyák királyi cím mellé Szlavóniát, mintegy dukátusként, és élete végéig a horvát-dalmát báni tisztséget a királyságról való lemondásért cserébe.¹³ A feltételeket a csontmezei vereség után a herceg, július 31-én pedig az országba érkező Ulászló is elfogadta. A középkori dukátus intézményének a felélesztését azonban sem a horvát, sem a szlavón rendek nem fogadták kitörő örömmel, és már a szeptember 18-ai koronázás alkalmával is tiltakoztak a döntés ellen. Az új uralkodó a béke érdekében azonban nem rúgta fel a Corvinnal kötött megállapodást, így ő ezekben az évek-

Corvin János (A magyar nemzet története című könyvből)

ben mint Szlavónia hercege írta alá a leveleit. Ulászló azonban jó politikusként mindent megtett a tartomány nemességének a megnyugtatóra, és ennek tudható be a fentebb már említett szlavón törvénycikkelyek elfogadása, amelyben az uralkodó ígéretet tett a tartomány – egyébként nem részletezett – kiváltságainak megőrzésére, és ezzel kinyilvánította, hogy Szlavónia továbbra is a magyar király uralma alatt marad.

Amíg Szlavóniában Corvin János ambícióitól tartottak, addig a horvát nemesség az életéért küzdött a felerősödő oszmán támadásokkal szemben. A Derencsényi Imre horvát bán által vezetett seregek 1493. szeptember 5-én katasztrofális vereséget szenvedtek Ud-bina mellett, a hatezer főből alig háromszázán élték túl a mészárlást.¹⁴ A horvát politikai elit elkéseredetten vette tudomásul, hogy a budai királyi udvar nem képes megvédeni őket, és ekkor merült fel bennük forrásokkal igazolhatóan az önálló külpolitikai kiútkeresés gondolata.¹⁵ 1494. április elején a horvátok Kanizsai László horvát-szlavón bán vezetésével Bihácson gyűltek össze, és a horvát rendek nevében (*prelati et magna*

tespotiores que nobiles et proceres universi, totum in felix regnum Croatiere presentantes) segélykérő leveleket írtak VI. Sándor pápának és Habsburg Miksa német-római császárnak, ám ebben ekkor még csak finoman jelent meg a magyar uralkodóval szembeni kritika.¹⁶

A horvát rendek ezen akciójában a szlavóniai nemesség nem vett részt, ám az események mégis összekapcsolódtak Corvin személyében. Ő ugyanis 1495-ben lemondott a szlavón hercegi címről, és „csak” a király kegyéből kormányzó dalmát-horvát-szlavón bán lett. Ezzel helyreállt a régi rend, ám politikai ellenfelei azonnal birtokperек tömegével támadták, így új szövetséges után kellett néznie, és meg is találta Frangepán Bernát horvát gróf személyében. Az új barátságot friggvel pecsételték meg, és Corvin János feleségül vette Bernát leányát, Beatrixot 1496 márciusában. E házasság elérhető közelségbe hozta Horvátország és Szlavónia legnagyobb birtokosainak szoros és hosszú távú kapcsolatát, ami az alapját képezte az általuk 1496 elején kirobbantott felkelésnek. Követeik révén április elején jelentették be a létrejött családi szövetséget Velencében, a pápánál és Miksa császárnál, és egyben fegyveres segítséget kértek Bakócz Tamás esztergomi érsek megbuktatásához, akit minden rossz okozójának tartottak. Miksa előtt egyenesen azzal fenyegetőztek, hogy elutasítás esetén még a törökökkel is hajlandóak lesznek szövetségelni, és ez a zsarolás a következő években mind többször bukkant fel a politikai propagandában.¹⁷ Bár a mozgalomnak a helyi nemességen belül volt valamiféle támogatottsága, a velencei Signoriának és a Habsburg uralkodónak egyaránt Ulászló hatalmának a konszolidálása állt az érdekében, így az összeesküvés rövid úton elbukott. Az uralkodó nagyvonalúságát mutatja, hogy Corvinnak nem esett bántódása, a báni tisztséget pedig rövid kihagyás után, 1498-tól egészen haláláig betöltötte.

A konfliktus kihatott a szlavón rendiségre, ugyanis a helyi nemesség a felkelés idején kapta meg címerük kibővítésének a jogát hűségük fejében, és az ezzel összefüggő rendi öntudat erősödését jelzi, hogy ezekben az években immár mint Magyarország védőbástyája tekintettek magukra.¹⁸ A Mátyás halála

II. Ulászlóról készült freskó a prágai Szent Vitus székesegyházban, 1509 (Wikipedia)

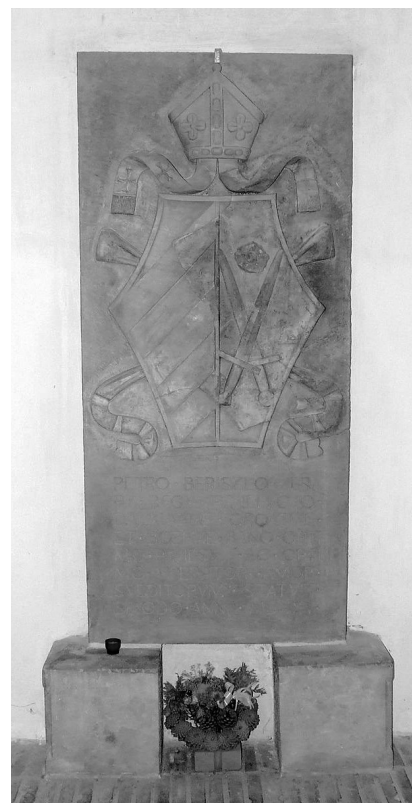
utáni hektikus kilengések után az évtized végére normalizálódott a szlavón nemességnek a báni hatalomhoz és a központi kormányzathoz fűződő viszonya. Az állandósuló katonai nyomás azonban továbbra is feszültséget eredményezett mindkét tartományban.

Hiába tett meg ugyanis mindent a Jagelló-kormányzat a helyzet konszolidálása érdekében, az I. Szelim szultán (1512–1520) alatt világbirodalommá duzzadt oszmánokkal szemben nem vehette fel a versenyt. Bár az 1510-es években 9–10 000 főnyi állandó hadsereget tartott fenn a határok védelmére, és körülbelül 170–180 000 forintot fordított hadi kiadásokra, ez már nem volt elegendő.¹⁹ A Jagelló-kori politikai elit nem vádolható tehát azzal, hogy elhanyagolta volna a határok védelmét, ám ez mit sem von le abból a tényből, hogy az 1500-as évek elejétől a Magyar Királyság egyre kevésbé tudta megoltalmazni Horvátországot és Szlavóniát.²⁰ A horvát nemesség egyre másra írta segélykérő leveleit a pápának, Velencének, I. Miksának, és ezekben – feltehetően nyomásgyakorlási, propagandisztikus céllal – egyre gyakrabban jelent meg,

hogy amennyiben nem kapnak támogatást, inkább a török uralmat választják.²¹

A budai udvar gyengesége a délvidéki partikuláris mozgalmak felerősödését hozta, amelyeket anyagi és katonai erőforrások híján egyre kevésbé tudtak megfelelően kezelni. Szlavónia és Horvátország a Corvin János halála utáni években anarchiába fulladt, a király által kinevezett bajnai Both András szinte kiskirályként viselkedett, és még II. Ulászlóval szemben is ellent tudott állni a leváltására irányuló törekvéseknek.²² Halála után (1511) valamennyire sikerült konszolidálni a tartományt, ám Ulászló lehetőségei mindinkább beszűkültek. Hiába nevezte ki Perényi Péter nádort (1512–1513) bánná, majd adta utódának, Beriszló Péternek (1513–1520) a kincstartói tisztséget is, nem lehetett megállítani a pusztulást. 1512-ben elesett Szrebernik, és ezzel újabb fontos végvár esett ki a rendszerből.²³ Az uralkodó mindent megtett, hiszen Beriszlót kinevezte jajcai bánnak is, és a saját birtokainak bevételein túl a veszprémi püspökség és a vránai perjelség jövedelmeit is élvezte. A dalmát humanista Beriszló kinevezésével látszólag Szapolyai Imre és Újlaki Miklós egykori hatalma éledt újjá, ám valójában sem kiterjedt magánbirtokok, sem Hunyadi Mátyás királyi tekintélye nem állt már az új bán mögött, illetve az ellenség sem ugyanaz volt, mint negyven évvel korábban. Beriszló hatalmának alapját a mögötte álló meggyengült királyi hatalom, és az egyházi birtokok adták, bár utóbbiak közül is jobbára csak a vránai perjelség váruadalmaira támaszkodhatott. Ez azonban ahhoz kevés volt, hogy Szlavóniában pártot kovácsoljon magának, ezért itt mindvégig komoly irányítási nehézségekkel találta magát szemben, amelyeken nehezen tudott úrrá lenni.

Az állandó háborús helyzet mind nagyobb erőfeszítést követelt a magyar kormányzattól és a helyi elittől egyaránt, amiből folyamatos viták származtak a bán és a nemesség között. Beriszló Péternek egészen a haláláig nem sikerült elnyernie a szlavón rendek támogatását, akik már nem akartak többet áldozni a Száván túli területek védelmére, mondván, nem tartozik a kötelességeik közé.²⁴ A

Beriszló Péter sírja Veszprémben (Wikipedia)

Jagelló-korszakban a szlavón katonaságnak ugyanis kiváltságaik ellenére mind gyakrabban kellett horvát területeken is harcolnia. 1512 novemberében például Perényi Imre megparancsolta a vicebájnainak, hogy az összegyűjtött szlavón hadakkal vonuljanak Horvátország megsegítésére, a következő esztendőben pedig a szlavóniai dikából fizették Bihács és Knin királyi katonaságának a zsoldját.²⁵

Összességében elmondható, hogy I. Szelim szultán uralmának végére – annak ellenére, hogy hivatalosan béke honolt a déli határon – a magyar központi kormányzat már nem tudott megbirkózni a védelem feladataival, és ez erodálta hitelét a horvát rendek szemében. Szlavóniát is egyre gyakrabban érték el a török portyák, és a növekvő terhek is egyre inkább szembefordították a tartományt a királyi akaratot képviselő bánnal. A jól informált velencei követek szerint ugyanis Beriszlónak minden erőfeszítése ellenére sem sikerült megvédenie a rábízott tartományokat. Antonio Surián 1516-ban kelt jelentése szerint „ami az ország katonai erejét illeti, jelenleg nincsenek oly vitéz kapitányok, mint voltak Mátyás király idejében. [...] A hadászatban tudatlanok és nincs gyakorla-

Csata a törökkel Horvátországban
(A magyar nemzet története című könyvből)

tuk, kivéve az erdélyi vajdát, a temesvári grófot és a horvát bánt, úgyannyira, hogy Modrustól egészen Zágrábig nem találni sem egy várat, sem egy várost, mert a törökök minden tönkretettek, s az a szegény nép, amely ott maradt, az erdőben húzódott meg, úgyhogy amikor ezek néha valami lovas látnak arrafelé elhaladni, gyanakszanak, nem török-e az illető, s az erdőbe menekülnek előle, úgyhogy ha valaki errefelé akar utazni, kell, hogy magával vigyen élelmet, mert errefelé ennivalót nem lehet kapni. S ebben az időben, amíg ő Magyarországon követezkedett, Bosznia és Szerbia, azaz Rácország közötti területen a török 23 várat foglalt el; a határon csak Jajcza maradt meg, amely megerősített helység. És a jelenben, minthogy a töröknek nincsen rabolni valójuk, nem portyáznak már azokon a horvátországi helyeken, hanem Szlavóniába kalandoznak Zágráb kapujáig”.²⁶

A beszámoló szomorú képet fest Horvátország és Szlavónia 16. század eleji pusztulásáról, amely bizony az első komolyabb hasonlóság volt a két tartomány között. Nem véletlen, hogy az itteni nemesség és az előkelők voltak a leginkább elkeseredve és a legjobban elszánva a változásra, legyen az bármilyen. Sajnos azonban már nem volt jó döntés, csak rosszabb és még rosszabb forgatókönyvek léteztek. A Magyar Királyság végleg elvesztette a stratégiai kezdeményezést ezen a határszakaszon.

1519-ben II. Lajos király fegyverszünetet kötött a Portával, ám ez még inkább olaj volt a tűzre. A végvidéken élők ugyanis tisztában voltak azzal, hogy a határ menti támadások továbbra is folytatódni fognak, és ez végső pusztulásba taszítja őket. Beriszló Péter bán a követe, Thomas Nigerscardonai püspök révén ezért egyenesen azt üzentte X. Leó pápának, hogy Horvátország kész átadni magát a töröknek, és követeik útján felmondták az engedelmisséget II. Lajosnak, mert a

megkötött béke csak a szultánnak jó.²⁷ 1520-ban Zágráb mellett a horvát nemesek összegyűltek, és a törökök előtti meghódolásra tanácskoztak, és Niger a horvát rendek küldöttjeként 1521-ben Velencében szintén ezzel fenyegetőzött.²⁸ A horvát nemesség tehát a szorult helyzetét az európai királyi udvarok zsarolására használta fel, és ennek kapcsán kaptak lábra azok a híresztelések, miszerint Szulejmán szultán 1520-ban egy olyan békeajánlatot tett a magyar udvarnak, amely adófizetést és szabad átvonulást kért volna a nyugalomért cserébe.²⁹ A szulejmáni ajánlat a magyarok felé azonban valójában nem létezett, az 1520 decemberében Budára érkező Behrám csász legfeljebb a korábbi béke megújítását szorgalmazta. Ám még ezt is csupán időhúzó szándékkal tette, hiszen addigra a támadás irányát már kijelölte a szultáni hadvezetés.

Ma már bizvást feltételezhetjük, hogy igaztalan volt a horvát rendek vádaskodása, a magyar királyi udvarban ugyanis teljesen tisztában voltak a béke veszélyeivel. Ugyanakkor azt is tudták – miképp Európa udvaraiban is ismert volt –, hogy az ország Mátyás király halála óta rengeteg embert veszített, és ezért „óvakodnak attól, hogy bármilyen

viszályba kerüljenek a törökkel, anélkül, hogy bizonyosságot szereznének a felől, hogy a császártól és más keresztény fejedelmektől előnyös és hasznavehető segítséget kapnak”.³⁰ Éppen ezért halogatták a válaszádat, hogy időt nyerjenek, és közben kipuhatolják az európai királyságok elszántságát egy nagyobb háború esetén.³¹ Az eredmény lesújtó volt, ezért Lajos király egyes beszámolók alapján már 1520 végén háborúra készült.

A horvát nemesség szintén igyekezett megoldást találni, hiszen jó okkal tartottak attól, hogy ők lesznek a támadás fő célpontjai. Ezért már 1520 decemberében felröppent a híre, hogy komolyabb segítség híján hajlandók lennének területükön átengedni az oszmán seregeket. Frangepán Bernát – szintén velencei információk alapján – 1521 tavaszán meg is egyezett a boszniai pasával, miközben fia, Kristóf felkereste Wormsban a birodalmi gyűlést, ahol még jóval a magyar követek megérkezése előtt a német rendek elé tárta a horvátok tarthatatlan helyzetét.³²

Az európai segítség késett, Szulejmán pedig június 18–19-én a szófiai haditanácson úgy határozott, hogy a hadjárat célpontja Nándorfehérvár lesz. Az ifjú padisah ezzel elkezdte leróni a nagy elődként tisztelt II. Mehmed adósságát, és serege 1521. augusztus 29-én elfoglalta a Száva torkolatánál fekvő erősséget. Közben egyes csapatok Zágrábig pusztítottak, és ezzel lekötötték a helyi keresztény erőket.³³

A vár elestének híre határozott lépésre sarkallta az ifjú ausztriai főherceget, Habsburg (I.) Ferdinándot is, hogy megakadályozza a további pusztítást. Az

Cantio Petri Berislo,

Beriszlói Petert kesergő magyar nyelvű ének kezdete (Dézsi Lajos Tinódi Sebestyén című könyvből)

alsó-ausztriai rendek, illetve a horvátok között nagyon hamar létrejött egy katonai együttműködés, és egyre többen léptek Habsburg zsoldba a következő hónapokban. Sigismund Dietrichstein stájer tartományfőnök (*Landeshauptmannin Steier*) 1522 tavaszán 400 lovas és 50 puskás gyalogos felfogadását rendelte el a horvát területek védelmére, és még ez év májusától a magyar király által törvényesen kinevezett Korbáviai János horvát-szlavón bán immár Ferdinánd főhercegtől is rendszeres anyagi támogatást kapott. A főherceg azzal is igyekezett növelni a védelem hatékonyságát, hogy II. Lajos magyar király engedélyével más horvát (és magyar) nemeseket is zsoldjába fogadott, akik így már ugyancsak az ő pénzén védtek a saját hazájukat is.

A következő évekből rengeteg forrás szól az ausztriai tartományok részvételéről a védelem megszervezésében. Aktív hozzájárulásuknak köszönhetően mérséklődött az örökös tartományok támadásának intenzitása, és Ferdinánd főherceg büszkén írta császári bátyjának, hogy „ami a törököket illeti, mióta embereim Horvátországban vannak, semmi rosszat nem tudtak tenni”.³⁴ Ettől függetlenül nem beszélhetünk az ausztriai rendek kizárólagos áldozatvállalásáról, hiszen a határszéli nemések híreket szállítottak, szervitoraikat fegyverben tartották, és nem utolsósorban az évről-évre megjelenő segélycsapatokat is Horvátország, illetve Szlavónia élmezőnyben. Az ausztriai segítségnyújtás korántsem volt a budai kormányzat ellenére, és 1526-ig joggal beszélhetünk partneri együttműködésről a magyar király által kinevezett bán és az ausztriai segélycsapatokat irányító főkapitány között Horvátország védelmé érdekében.³⁵

Az első magyar tallér 1499-ből, II. Ulászló pénze (Domanovszky-féle Magyar művelődéstörténet 3. kötetéből)

1521 után II. Lajos szintén megpróbált úrrá lenni az egyre nagyobb belpolitikai problémákon. Másfél év üresedés (*vacantia*) után valamikor az év végén kinevezte bánnak Perényi Pétert és a horvát arisztokrácia legtekintélyesebb tagját, a Korbáviai Karlovics (Torquatus) Jánost.³⁶ Mivel előbbi végül nem vállalta el a tisztséget, így horvát gróf két évben keresztül egyedül irányította mindkét tartományt.³⁷

Az új bán kinevezésére azért is volt nagy szükség, mert Beriszló halála után megállt az igazságszolgáltatás gépezete a tartományban, és a nagybirtokosok közötti villongások komoly pusztítást okoztak az ott élőknek. Bán hiányában vicebánt sem lehetett kinevezni, akik pedig a tartomány gyakorlati irányításáért feleltek. A kormányzati szektorok közül egyedül az adószedés működött egy ideig, mert az a kincstartó hatáskörébe tartozott. A közigazgatás gyakorlati teendőit a bánoktól független szolgabírói intézmény továbbra is ellátta, ám törvényszék összehívására és az ítélezés lefolytatására természetesen nem volt módjuk. Néhány hónap után aztán a zágrábi szolgabírók gyakorlatilag megtagadták az adóbeszedésben való segítségkérést, mondván, hogy az országgyűlés összehívása nélkül úgysem lehet adót kivetni, a rendek, valamint a vicebánok engedélye nélkül nem lehet felprédálni az engedetlenek birtokát, a pénz pedig amúgy is elfogyott.³⁸ Ennek megfelelően Korbáviai első feladata a tartomány konszolidációja volt. Hivatalba lépése után a bíróságok újraindultak, és az elkövetkező hónapokban számos ítélet született a zágrábi és kőrösi sedriákon Kerecsényi Pál szlavón vicebán jóvoltából.

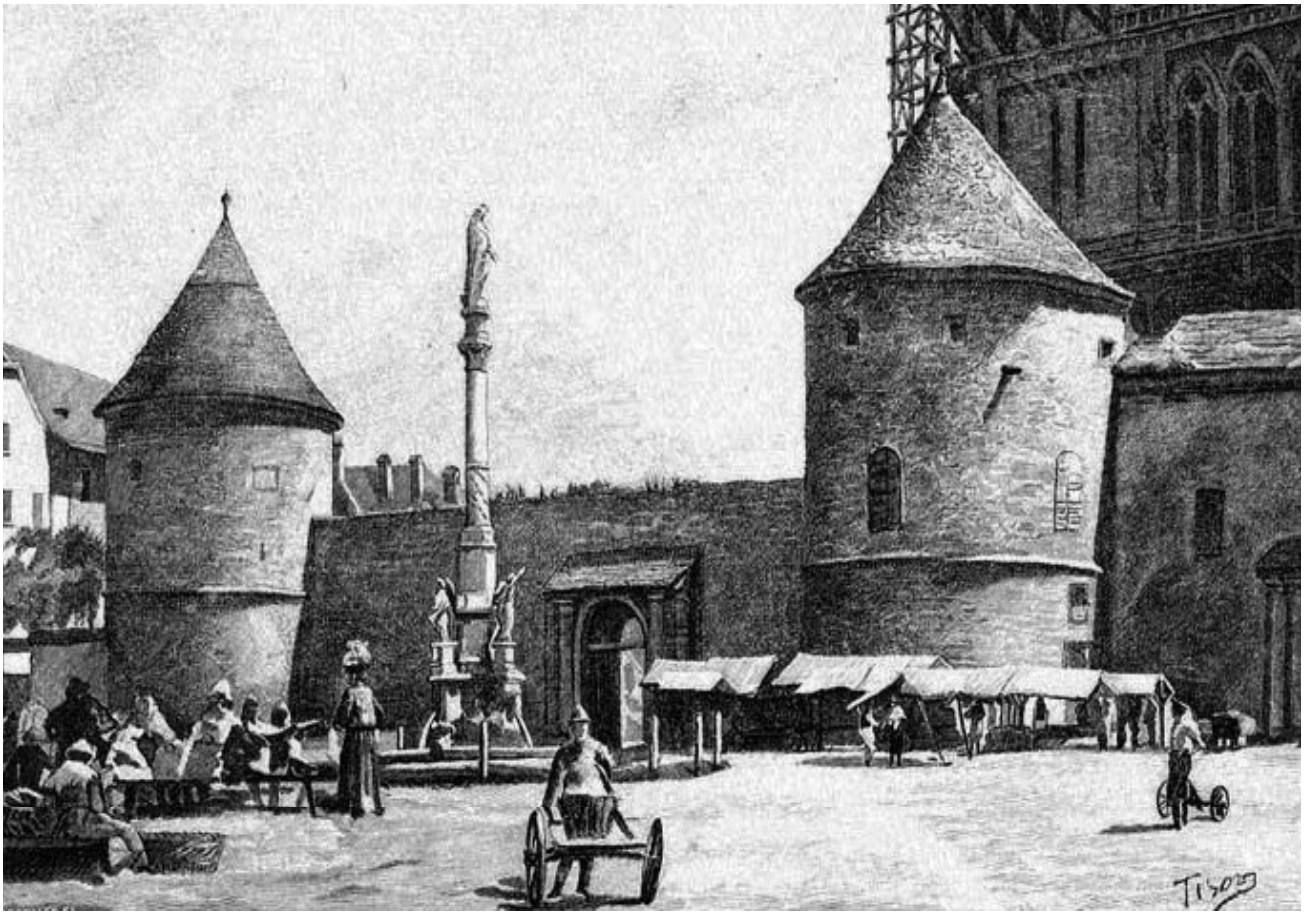
Az ország konszolidációjának a részeként Habsburg Mária királyné 1524 elején elérte, hogy férje kinevezze kedvelt hívét, Tahy Jánost Korbáviai mellé szlavón bánnak.³⁹ Utóbbi ezt meglehetősen

Szulejmán (A magyar nemzet története című könyvből)

zokon vette, ráadásul a szlavón rendek sem voltak hajlandók elfogadni Tahy személyét. A rendek álláspontjának hátterét nem ismerjük, talán sértett bántársának a keze van a dologban. Mindenesetre az uralkodó ragaszkodott a korábbi jajcai bán (1520–1522) és a vránai perjelség kormányozójának (1521–1534) személyéhez, így Tahy 1524 tavaszán mégiscsak átvehette a hivatalát. Az év folyamán így közösen viselték a báni tisztséget, ám Korbáviai végül az év végén tisztázatlan körülmények között letette hivatalát. Ennek okait csak találgatni tudjuk, lehet, hogy a rendekkel való viszonya romlott meg, esetleg Tahyval nem akart többet együttműködni.⁴⁰ A leköszönő bán utódja a királyi párhoz ugyancsak közel álló Batthyány Ferenc lett, akinek kinevező okirata 1525. március 12-én kelt.⁴¹

A fiatal Batthyány kinevezése némiképp meglepetéssel hatott, hiszen pár évvel korábban több szlavóniai birtokügylete is kudarcba fulladt az udvari ellenállás miatt. Most azonban csillaga ismét felfelé ívelt, és 1524. június 30-án megkapta Újlaki Lőrinc halálával a királyra háramlott, kiterjedt németújvári uradalmat, amellyel az ország legnagyobb birtokosai közé emelkedett. Bár a

Zágráb középkori városfalai a Káptalan teren. A 15–16. század fordulóján emelt falakat 1880 után bontották le (Tisov Iván rajza az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben Horvát–Szlavónország kötetéből)

család eredetileg nem Szlavóniából származott, Ferenc apja, Boldizsár, a megelőző évtizedek legbefolyásosabb szlavóniai politikusai közé tartozott. Így nem volt ismeretlen a terep, ahol Batthyány a pohárnokmesteri tisztét is megtartva nekilátott a feladatainak. 1525 áprilisában gyűlést hívott össze a szlavón rendek számára, a következő hónapokban pedig a Jajca felmentésére irányuló hadművelet előkészületeinél segédkezett. Tahyval úgy osztottak meg a feladatokon, hogy előbbi intézte a horvát részek védelmét Bihácsból, utóbbi pedig Szlavóniát irányította.

Úgy tűnik, Batthyáynak sikerült magát elfogadtatni a szlavón és a horvát rendekkel egyaránt. Erre szüksége is volt, ugyanis egyes híresztelések szerint az 1525 júliusában tartott hatvani országgyűlésen mesztegyői Bodó Ferenc – Szapolyai János vajda embere – meg akarta szerezni magának a bánságot.⁴² Tahy a folyamatos támadások miatt a nyár végén, legkésőbb az ősz elején leköszönt posztjáról, mivel a horvát nemesség egy része továbbra sem

volt hajlandó elismerni őt.⁴³ Ellenfeleinek vezére a nagyhatalmú zágrábi püspök, Erdődy Simon volt, akit a rendek jelentős része szívesebben látott volna a báni székhelyben.⁴⁴ A király azonban nem fogadta el a lemondását, és ezek után Batthyányra várt a feladat, hogy a következő szlavón gyűlésig „megdolgozza” Tahy ellenzékét és elsimítsa a viszályokat.

Tahy végül 1526. május végéig hivatalában maradt, és igyekezett lelkiismeretesen ellátni a horvát határon Bihács várának védelmét.⁴⁵ Az biztos, hogy 1526 nyarán már leköszönt, és mindez a lehető legrosszabbkor, a szultáni hadjárat kellős közepén történt. Hiába maradt utána Batthyány egyedülként horvát–dalmát–szlavón bán, a horvát főnemesség joggal írhatták Mohács előestéjén Ferdinánd főhercegnek, hogy törvényes királyuk még arra sem volt képes, hogy egy bánt adjon nekik.⁴⁶

Mire a szultáni hadjárat 1526 nyarán elérte a Drávát, Horvátország a Jagelló királyi udvar számára több szempontból is elveszett. Egyrészt a horvát nemesség

már egyáltalán nem hitt a király támogatásában, és be kell látnunk, ebben igazuk volt. A Magyar Királyságban reálistan számoltak ezen országrész feladásával. Miképp Antonio Burgio pápai követ 1526. június 30-án papírra vetette: „a legjobb eredmény, amivel ezt a háborút [az 1526. évi hadjáratot] befejezhetjük, a Dráva-Száva közti egész terület elvesztése. Én ezt a területet máris úgy tekintem, mintha elvesztettük volna, amióta az ellenség átkelt a Száván”.⁴⁷ Ez természetesen Horvátországra is igaz volt. Természetesen nem írható ennek a számlájára a horvát seregek Mohácstól való távolmaradása, de tény, hogy a Frangepán Kristóf vezette pár száz fős kontingens jóval a csata után érkezett meg csak a régióba. A szlavón nemesség azonban Batthyány Ferenc vezetésével ott volt, és kivette a részét a küzdelemből, a vérevel adózva országáért. A több évtizedes egymásraultaltság ellenére Horvátország és Szlavónia ekkor még mindig külön vágányon haladt a baljóslatú ismeretlen jövőbe.

- ¹ A Tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO_896_20) és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.
- ² Hazai György: A Topkapu Szeráj Múzeum levéltárának magyar vonatkozású török iratai. Levéltári Közlemények 26 (1955) 286–295. itt 292.
- ³ Erre bizonyíték Mátyás 1471. III. decretuma 6.tc. „*Továbbá, hogy úgy a királynak, mint a báróknak és országunk minden más nemesének végvidéki várait, tudniillik a felső és alsó részeken, vagy a Szlavón-, Dalmát- és Horvátországban levőket (arra alkalmas és méltó) magyaroknak és nem idegeneknek őrizetére kell bízni.*” Magyar Törvénytar (Corpus Juris Hungarici) 1000–1526. évi törvénycikkek. Szerkesztette: Márkus Dezső. Budapest, 1899. 361.
- ⁴ Decreta Regni Hungariae / Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490. (ed.: Francisci Döry, Georgius Bónis, Geisa Érszegi, SusannaTeke) Budapest, 1989. (=DRH II.)134.
- ⁵ 1464. ápr. 6. „*Quod omnes et singuli homines possessionati ecclesiastici scilicet et seculares tam intra corpus huius regni nostri Hungariae et Slavonie, quod continetur in sexaginta comitatibus, quam etiam in partibus Transilvanis et regno Croatiae constituti et generaliter omnes ad coronam regno nostri pertinentes de singulis duodecim portis integris iuxta morem dicationis lucri camere nostre dare, disponere et mittere tenerentur ad ipsum exercitum unum bonum armatum equitem cum armis competentibus... irevellent.*” DRH II. 153.
- ⁶ Szócs Tibor: A nádori intézmény korai története 1000–1342. Budapest, 2014. 163., 174.
- ⁷ Amennyiben a nádor egyben királyi helytartóként is fungál, az természetesen más természetű. C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története 1342–1562. Budapest, 2020. 247–248.
- ⁸ Ivan Bojničić: Pečar kraljevine od godine 1497. In: Vjesnik III. (1901) 69.
- ⁹ Pálosfalvi Tamás: A bánok helye a királyság kormányzati struktúrájában. Királyi hatalom és területi különkormányzat, 1435–1526. In: A horvát-magyar együttélés fordulópontjai. Intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra./ Prekretnice u suživotu hrvata i mađara: ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura. Főszerk.: Fodor Pál, Sokcsevits Dénes. Budapest, 2015. 148–149. Vitovec tisztségére: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) DL 16275.
- ¹⁰ Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. Magyarország melléktartományainak oklevéltára 4. kötet. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria XL./Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. 40.) Budapest, 1915. CXXIII. okl.
- ¹¹ Kubinyi András: Beriszló Péter és budai szereplése. In: Budapest Régiségei 20 (1963), 128.
- ¹² „*in hoc laborat, quomodo lingua hungarialis ne duraret in partibus Croaticis*” MNL OL DL 25640.
- ¹³ MNL OL DL 26049. A Mátyás halálát követő káoszra l. Kubinyi András: A királyi tanács az 1490. évi interregnum idején. Levéltári Közlemények (1978) 61–79.
- ¹⁴ Borsa Gedeon: Néhány bécsi ősnymtatvány magyar vonatkozásai. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1965–1966. Budapest, 1967. 390–392.
- ¹⁵ Tringli István: Az újkor hajnala. Magyarország története 1440–1541. Budapest, 2003. 120.
- ¹⁶ Ferdo Šišić: Rukovet spomenika o hercegu Ivinišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473-1496). In: Starine XXXVIII (1937) 76–82.
- ¹⁷ Óvári, Lipót (ismerteti): A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevél-másolatai. Első füzet. Budapest, 1890. 189, 191.
- ¹⁸ „*Quapropter non immerito hoc ubi ipsum regnum nostrum unum praecipuum scutum, vel potius antemurale regni nostri Hungariae appellaverimus.*” Georgius Fejér: Croatiaeac Slavoniae cum Regno Hungariae nexus et relationes. Budae, 1839. 46–49.
- ¹⁹ Kubinyi András: Hadszervezet a késő középkori Magyarországon. In: Nagy képes millenniumi hadtörténet. 1000 év a hadak útján. Budapest, 2000. 77.
- ²⁰ Az 1512. évi oszmán betörésre lásd: MNL OL DL 22318.
- ²¹ Ennek jelentőségére lásd: Bárány Attila: A szulejmáni ajánlat. Magyarország, a Török Birodalom és a Nyugat (1521–1524). Budapest, 2014.
- ²² Pálosfalvi Tamás: Bajnai Both András és a szlavón bánság: Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513. In: „Honoris causa.” Tanulmányok Engel Pál emlékére. Szerk. Neumann Tibor, Rácz György. Bp.–Piliscsaba 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – Analecta Mediaevalia III.) 251–300.
- ²³ Mikó Gábor: Oszmánellenes hadjáratok lehetőségei a 16. század elején. Kísérlet Szerebnik, Szokol és Tessányi várak visszahódítására 1513-ban. In: Századok 154:3 (2020) 577–620.
- ²⁴ Ivan Kukuljević: Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Articuli et constituentes dietarum seu generalium congregationum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (I.) Constituentes comitiorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae expectantes (II.) Privilegia et libertates regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (III.) Zagreb, 1862. 265–266.
- ²⁵ Iványi Béla: A körmendi levéltár Memorabiliái. (Acta Memorabiliaintabulario gentis principum de Batthyány reperiabilia) (Körmendi Füzetek 2.) Körmend, 1942. 34, 36.
- ²⁶ Balogh István: Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526). Szeged, 1929. XVII–XVIII.
- ²⁷ Kukuljević: Jura regni, 272.
- ²⁸ Sanuto beszámolója alapján Bárány: A Szulejmáni ajánlat, 15.
- ²⁹ Uo. 1.
- ³⁰ Uo. 31.
- ³¹ Uo. 13.
- ³² Uo. 16. 55. lj.
- ³³ „*Wie sy (die Turgk) daselbs umb Agramb ain vest sloss und tüber gewunen, des niembs glaubt het, daaselb alles verprennt und vernicht*” Thallóczy Lajos–Hodinka Antal: A horvát véghelyek oklevéltára 1. kötet 1490–1527. (Monumenta Hungariae Historica / Magyar történelmi emlékek 31.) Budapest, 1903. 42. 1.lj.
- ³⁴ Idézi Rázso Gyula: A Habsburg birodalom politikai és katonai törekvései Magyarországon Mohács időszakában. In: Mohács Tanulmányok. Szerk.: Ruzsás Lajos – Szakály Ferenc. Budapest, 1986. 133.
- ³⁵ Minderről részletesen: Varga Szabolcs: Az 1527. évi horvát-szlovén kettős „királyválasztás” története. In: Századok 142:5 (2008) 1101–1115.
- ³⁶ MNL OL DF 276804.
- ³⁷ Varga Szabolcs: Adalékok a Zrínyi család felemelkedéséhez. A Karlovics-örökség. In: Varga Zoltán (szerk.): Zrínyi Miklós élete és öröksége: A 2008. november 7-8-án Zrínyi Miklós születésének 500. évfordulója alkalmából Szigetváron rendezett konferencia előadásainak szerkesztett szövege. Szigetvár, 2010. 4–28.
- ³⁸ Iványi Béla: A körmendi levéltár missilis levelei. (I. rész, középkor, 1454–1526.) (Litterae missiles in tabulario principum de Batthyány reperiabiles Parsprima, 1454–1526.) (Körmendi Füzetek 5.) Körmend, 1943. 136. reg.
- ³⁹ Lakatos Bálint: Áttekintő jegyzék Andrea dal Burgo, Johann Schweitpeck és Sigmund von Herberstein követek jelentéseiről a magyar–cseh királyi udvarból (1521–1525). Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica 142 (2017), 130. 152. reg.
- ⁴⁰ Már 1522-ben feltűnt Sigismund Ditrichsteinnek, hogy a bán és a rendek nincsenek túl jó viszonyban. „*diweil die Krabbaten und Windischen Lander und der baan dermassen in unainigkeit steen und nicht einander vertrauen, sy im auchnit felfen welen.*” Horvát véghelyek okl. XCIV. okl.
- ⁴¹ A báni tiszttartó jogfolytonossága II. Lajos és I. Ferdinánd korában. Közli: Dongó Gyula. Történelmi Tár 22 (1899) 316–317.
- ⁴² Iványi: Körmendi misszilisek, 167. reg.
- ⁴³ Kukuljević: Jura regni, 273–274.
- ⁴⁴ Margalits Ede: Horvát történelmi repertórium I. Budapest, 1900. 359.
- ⁴⁵ Horvát véghelyek okl. CCCLXXXV.
- ⁴⁶ Emilij Laszowski: Monumenta Habsburgi caregni Croatiae Dalmatiae Slavoniae Knjiga I. 1526–1530. (MSHSM XXXV.) Zagreb, 1914. 17. 1526. aug. 29. előtt. Korbáviai János és Frangepán Farkas és György Ferdinándnak. „*sitderelicta a serenissimo rege nostro, qua nec duces aliqualem, vulgo banum vocatum, seu capitaneum aut campi ductorem habere a sua majestate aut obtinere potuit, nec habet.*”
- ⁴⁷ Mohács (Nemzet és emlékezet) szerk.: B. Szabó János. Budapest, 2006. 65.